

آموزش و پرورش
ابتدایی، راهنمایی و متوسطه
چشم اندازهای نوین

عباس معدن‌دار آرانی

لیدا کاکیا

سرشنامه	معدن‌دار آرانی، عباس ۱۳۴۳
عنوان و نام پدیدآور	آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه چشم‌اندازهای نوین / عباس معدن‌دار آرانی، لیدا کاکیا.
مشخصات نشر	تهران: طلوع دانش، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	۲۲۴ ص.: جدول.
شابک	978-964-8445-82-4
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۲۱۹ - ۲۲۴.
موضوع	آموزش و پرورش -- هدف‌ها و نقش‌ها
موضوع	برنامه‌ریزی آموزشی -- ایران
شناسه افزوده	کالیا، لیدا، ۱۳۴۹.
رده‌بندی کنگره	LB۴۱/۵/م۶آ۸۱۳۹۱
رده‌بندی دیویی	۳۷/۱۱
شماره کتابشناسی ملی	۲۶۷۲۱۷۷

انتشارات طلوع دانش

تهران- ضلع جنوبی میدان هفتم تیر- ابتدای خیابان شهید مفتاح- کوچه‌ی جار- پلاک ۱۲
تلفکس: ۸۸۸۳۳۴۸۹ - تلفن: ۸۸۳۴۵۶۸۲ همراه: ۰۹۱۳-۲۳۴۰۲۲۸

- عنوان: آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه «چشم‌اندازهای نوین»
- مؤلفان: عباس معدن‌دار آرانی- لیدا کاکیا
- ناشر: طلوع دانش
- نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۱
- ویراستار تخصصی: دکتر ابوالفضل بختیاری (عضو هیأت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش)
- ویراستار ادبی: دکتر سعید زهره‌وند (عضو هیأت علمی دانشگاه لرستان)
- لیتوگرافی: موج
- چاپ و صحافی: نقش هزار رنگ
- شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
- قیمت: ۶۰۰۰ تومان
- شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۴۴۵-۸۲-۴
- ISBN: 978-964-8445-82-4

حق چاپ محفوظ و در اختیار ناشر است.

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۱۱
بخش اول / نگاهی تاریخی به دوره‌های تحصیلی	۱۷
۱ / دبستان و دبیرستان در ایران	۱۹
دوره‌های تحصیلی در ایران قبل از اسلام	۲۰
دوره‌های تحصیلی در ایران پس از اسلام	۲۳
مجالس درس و مواد درسی	۳۰
معلمان	۳۱
شاگردان	۳۱
دوره‌های تحصیلی در دوره معاصر	۳۲
۲ / تحلیل اهداف نظام آموزشی ایران با نگاهی متفاوت	۳۹
مقدمه	۳۹
اهداف آموزش در ایران	۴۱
۳ / نظام امتحانی در دوره‌های تحصیلی	۵۲
مقدمه	۵۳

دوره‌ی ابتدایی..... ۵۳

دوره‌ی راهنمایی و متوسطه..... ۵۸

بخش دوم / توصیف دوره‌های تحصیلی..... ۶۱

۴ / آموزش پیش دبستانی: چشم‌اندازهای روشن..... ۶۳

مقدمه..... ۶۴

آشنایی با طرح‌ها و برنامه‌ها در دوره‌ی پیش دبستانی..... ۷۰

مشکلات نظام آموزش و پرورش پیش دبستانی..... ۷۴

۵ / دوره‌ی ابتدایی: آموزش‌های مقدماتی..... ۷۵

مقدمه..... ۷۶

آشنایی با برنامه‌های آموزشی..... ۷۹

آشنایی با برنامه‌های مکمل در دوره‌ی ابتدایی..... ۸۰

مشکلات نظام آموزش و پرورش ابتدایی..... ۸۲

۶ / دوره‌ی راهنمایی: آموزش با بحران..... ۸۴

مقدمه..... ۸۴

آشنایی با برنامه‌های آموزشی..... ۸۶

آشنایی با برنامه‌های آموزشی و برنامه‌های مکمل در دوره‌ی..... ۸۸

مشکلات نظام آموزش و پرورش راهنمایی..... ۹۳

۷ / دوره‌ی متوسطه: گام‌های بلند..... ۹۴

مقدمه..... ۹۵

آشنایی با برنامه‌های مکمل در دوره‌ی متوسطه..... ۹۹

آشنایی با برنامه‌های آموزشی..... ۱۰۲

مشکلات نظام آموزش و پرورش متوسطه..... ۱۰۵

۸ / آموزش استثنایی، گستره وسیع.....	۱۰۶
مقدمه.....	۱۰۷
آشنایی با برنامه‌های آموزشی.....	۱۰۸
آشنایی با برنامه‌های مکمل در دوره‌ی استثنایی.....	۱۱۲
مشکلات و مسائل آموزش استثنایی.....	۱۱۴
بخش سوم / فراگیر و معلم در دوره‌های تحصیلی.....	۱۱۷
۹ / فراگیر و معلم در دوره‌ی پیش دبستانی.....	۱۱۹
مقدمه.....	۱۲۰
ویژگی‌های فراگیران دوره‌ی پیش دبستانی.....	۱۲۱
مشکلات عمده فراگیران پیش دبستانی.....	۱۲۴
ویژگی‌های معلمان دوره‌ی پیش دبستانی.....	۱۲۶
مشکلات عمده معلمان دوره‌ی پیش دبستانی.....	۱۲۷
۱۰ / فراگیر و معلم در دوره‌ی ابتدایی.....	۱۲۹
مقدمه.....	۱۳۰
ویژگی‌های فراگیران دوره‌ی ابتدایی.....	۱۳۰
مشکلات عمده فراگیران دوره‌ی ابتدایی.....	۱۳۲
ویژگی‌های معلمان دوره‌ی ابتدایی.....	۱۳۳
مشکلات عمده معلمان دوره‌ی ابتدایی.....	۱۳۶
۱۱ / فراگیر و معلم در دوره‌ی راهنمایی.....	۱۳۹
مقدمه.....	۱۳۹
ویژگی‌های فراگیران دوره‌ی راهنمایی.....	۱۴۰
مشکلات عمده فراگیران دوره‌ی راهنمایی.....	۱۴۴
مشکلات عمده معلمان دوره‌ی راهنمایی.....	۱۴۶

۱۲ / فراگیر و معلم در دوره‌ی متوسطه ۱۴۷

مقدمه ۱۴۸

ویژگی‌های فراگیران دوره‌ی متوسطه ۱۴۸

مشکلات عمده فراگیران دوره‌ی متوسطه ۱۵۱

ویژگی‌های معلمان دوره‌ی متوسطه ۱۵۳

مشکلات عمده معلمان دوره‌ی متوسطه ۱۵۵

۱۳ / فراگیر و معلم در دوره‌ی استثنایی ۱۵۸

مقدمه ۱۵۹

ویژگی‌های فراگیران دوره‌ی استثنایی ۱۶۱

مشکلات عمده فراگیران دوره‌ی استثنایی ۱۶۵

ویژگی‌های معلمان دوره‌ی استثنایی ۱۶۸

مشکلات عمده معلمان دوره‌ی استثنایی ۱۶۹

بخش چهارم / مؤلفه‌های بنیانی در دوره‌های تحصیلی ۱۷۱

۱۴ / فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه در دوره‌های تحصیلی ۱۷۳

ضرورت برنامه‌های مکمل و فوق برنامه در دوره‌های تحصیلی ۱۷۴

تعاریف و جایگاه برنامه‌های مکمل و فوق برنامه ۱۷۵

ویژگی‌های فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه ۱۸۱

اصول طراحی فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه ۱۸۱

موضوع فعالیت‌های مکمل و فوق برنامه ۱۸۲

۱۵ / مدرسه مطلوب در دوره‌های تحصیلی ۱۸۵

مقدمه ۱۸۶

فضای مورد نیاز مدارس ۱۸۶

مدرسه مطلوب برحسب معیارهای سند تحول ۱۹۴

۱۶ / نگاهی به آینده ایران از منظر آموزش و پرورش.....	۱۹۶
مقدمه.....	۱۹۷
ضرورت طرح موضوع.....	۲۰۰
تمدن نوین.....	۲۰۰
دولت.....	۲۰۴
نظام آموزشی.....	۲۰۹
بحث و نتیجه‌گیری.....	۲۱۵
پیشنهادهای.....	۲۱۶
منابع.....	۳۱۹

پیش‌گفتار

همه کسانی که در ایران در حوزه علوم تربیتی تحقیق و تتبع نموده‌اند کاملاً با این موضوع آشنا هستند که پارهای دروس با یگدیگر مشابهت موضوعی و محتوایی داشته و مدرس و دانشجو را دچار مشکل می‌سازند. از یک سو، مدرس درگیر این مسأله می‌شود که چه موضوعات و مباحثی را مطرح نماید که حتی‌الامکان برای فراگیر تازگی و طراوت داشته باشد و او با چهره‌های بی‌روح و خمیازه‌های دانشجویان روبه‌رو نشود و از سوی دیگر دانشجویان هر هفته با این پرسش ذهنی روبه‌رو هستند که چگونه باید در محضر استاد و مدرسی حاضر شوند که به طرح مباحث تکراری و ملال‌آوری می‌پردازد که خودش و یا همکاران او، بارها در کلاس‌های مختلف آن را تکرار کرده‌اند. دو راه‌حل وجود دارد. راه‌حل اول اینکه همه این دروس تکراری حذف شوند، موضوعی که در طی سه دهه گذشته حداقل نویسندگان این کتاب به عنوان دوستدار علوم تربیتی حامد تحقق آن نبوده‌اند. ما معتقدیم که رشته علوم تربیتی در بدو امر نیازمند نوعی پالایش در عناوین و محتوای موضوعات درسی است. دروس بسیاری وجود دارد که باید حذف یا با محتوای جدیدی طراحی شوند. راه‌حل دوم اینکه طرحی نو در انداخته و حداکثر تلاش صورت گیرد که مسایل و

مباحث قدیمی به زبان و بیانی نو مطرح گردد تا ملال در شنونده ایجاد نشود.

چرا رشته علوم تربیتی دچار این مسأله شده است. آیا سایر رشته‌های علمی نیز با این چالش روبه‌رو هستند. آیا اصولاً ما می‌توانیم این امر را "مسأله" بنامیم. پاره‌ای از متخصصان تعلیم و تربیت معتقد هستند که هر چه یک مطلب علمی بیشتر تکرار شده و مورد تأکید قرار گیرد، در ذهن و جان فراگیر بیشتر رسوخ نموده و اصطلاحاً ملکه ذهن او می‌شود. اینکه این استدلال تا چه حد درست است و آیا می‌توان آن را به همه دوره‌های سنی و تحصیلی تعمیم داد، پرسشی است که برنامه‌ریزان درسی باید پاسخی درخور برای آن بیابند. با این وجود تجربه قریب به دو دهه تدریس در دانشگاه‌های مختلف بر مولفان حاضر ثابت نموده است که استدلال فوق حداقل در سطح آموزش عالی و برای مخاطبی همچون دانشجو نمی‌تواند به آسانی مورد پذیرش قرار گیرد، چرا که در غیر این صورت با اکراه مدرسان برای تدریس این دروس و فرار و غیبت دانشجویان از آنها روبه‌رو نبودیم.

رشته علوم تربیتی به عنوان یک دانش (Knowledge) ترکیبی از علوم (Sciences) گوناگون است. ماهیت موضوعی این دانش یعنی "تربیت انسان" باعث شده است که طالب آن با علوم مختلف آشنا شده و در واقع گل‌های بسیاری را در گلستان معرفت ببوید. این را می‌توان حُسن بزرگ رشته علوم تربیتی دانست. ولی از آنجا که این گلستان بی‌وسیع است، جوینده بدون استشمام عمیق عطر و رایحه هر گل، اجباراً و با عجله سراغ گل‌های بعدی می‌رود. فرق طالبان این دانش با جویندگان سایر علوم در این است که آنان سر در درون یک چاه برده و در آن غور

می‌نمایند. در حالی که دانشجوی علوم تربیتی با اقیانوسی از معارف سروکار دارد، اقیانوسی که عمق آن بعضاً یک بند انگشت بیشتر نیست. این وضعیت نمی‌تواند قابل دوام باشد. افزایش رشد علوم باعث شده است که ما هر روز بیش از پیش در یابیم که شناخت آدمی و تربیت او امری بس دشوار است که با اتکا به شناختی سطحی از علوم امکان‌پذیر نیست. این موضوع باعث شده است که در موقعیتی قرار گیریم که به حفاری چاه‌هایی در درون اقیانوس علوم تربیتی دست یازیم. به همین دلیل است که این رشته هر روز شاهد پیدایش زمینه علمی جدیدی در درون خود است که تخصص‌های نوینی می‌طلبد.

این همه گفته شد تا بدین نکته مهم بپردازیم که در مقطع کارشناسی، دانشجوی علوم تربیتی وارد گلستانی با چشم اندازی بس دلفریب می‌شود. او فوراً و با فراست درمی‌یابد که مجالی اندک دارد و لذا از برگشت و تکرار گریزان است. این نکته‌ای است که همه مربیان و مدرسان این رشته باید بدان وقوف یابند. از سوی دیگر بسیاری از زوایای این گلستان - علیرغم تصور مربیان - ناشناخته و مغفول باقی مانده است که لازم است بدانها بیشتر پرداخت. آشکار است که اکثریت دانشجویان علوم تربیتی در دانشگاه‌ها - در صورتی که طالب شغل دولتی باشند - خود را آماده تدریس و خدمت در مدارس می‌کنند. آنان علیرغم موفقیت در گذراندن بیش از یکصدوسی واحد درسی و کسب عنوان "کارشناس" به محض ورود به محیط مدارس در می‌یابند که تا حد زیادی با این محیط، ویژگی فراگیران و معلمان، فضای مدیریتی و سایر مسائل آن ناآشنا هستند. وقتی دانشجویان برای دوره کارورزی وارد مدرسه‌ها می‌شوند، شگفت‌زده در می‌یابند که گویی آنچه در کلاس‌های دانشگاه شنیده‌اند نه

درباره ایران بلکه "رویهایی وهم گونه‌ای در ساعات چرت‌آلود بعد از ظهرهای دانشکده" بوده است. این وضعیت با شدت و حدت بیشتری در مورد دوره‌های تحصیلی ابتدایی و راهنمایی صادق است. به جرات می‌توان گفت اطلاعات دانشجویان رشته علوم تربیتی از این دو مقطع، محدود به پاره‌ای از مباحث روانشناسی در خصوص ویژگی‌های دوران رشد در کودک است که از لحاظ علمی در خاستگاه اولیه خود نیز در معرض نقایص جدی قرار دارند (هوفمن، ۲۰۰۱).

با عنایت به آنچه گفته شد باید به چرایی تألیف و تدوین اثر حاضر اشاره نمود. از جمله دروس رشته علوم تربیتی در سطح کارشناسی، درس آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه است که همزمان می‌تواند هم مسأله‌ساز و هم چاره‌ساز برای این رشته باشد. اول مسأله‌ساز است، چرا که از جمله دروسی است که گرفتار "حالت تکرار" است. این درس ملغمه‌ای از دروس مختلف رشته علوم تربیتی است و به همین دلیل مدرس و دانشجو از آن فراری هستند هم چنین در کمال تعجب باید اذعان نمود کتاب‌هایی که درباره درس آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه نوشته و در دانشگاه‌های ایران مورد استفاده اعضای هیأت علمی، دانشجویان و علاقمندان به مباحث آموزشی قرار می‌گیرند، کمتر از عدد انگشتان یک دست هستند. علاوه بر این، بعضی از این منابع بیش از دو دهه است که منتشر و تجدید چاپ شده‌اند. دوم "چاره‌ساز" است، چرا که محتوی این درس می‌تواند دانشجوی امروز و معلم فردا را بیشتر با ساختار، ابعاد و زوایای دوره‌های تحصیلی در ایران آشنا نماید. شرط اساسی این چاره‌سازی، پرهیز از تکرار و همزمان بیان نوآورانه موضوعات و مسائل مرتبط با دوره‌های تحصیلی است.

اثر حاضر در ۴ بخش و ۱۶ فصل و براساس فرصت زمانی ترم تحصیلی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی تهیه شده است. در بخش نخست و در طی ۳ فصل، با نگاهی تاریخی، زبانی موجز و بیانی متفاوت تلاش شده است مروری سریع بر تاریخ دوره‌های تحصیلی سه گانه، اهداف نظام آموزشی و تاریخچه نظام امتحانات در ایران داشته باشیم. در بخش دوم و در طی ۵ فصل، دوره‌های تحصیلی توضیح داده شده‌اند. مؤلفان براساس نگاه ویژه خویش، برای هر دوره نام خاصی نیز برگزیدند تا وجه بارز هر دوره را برای خوانندگان به نمایش گذارند. بخش سوم دربردارنده ۵ فصل در خصوص ویژگی‌های معلم و فراگیر به تفکیک دوره تحصیلی است. نویسندگان تلاش کرده‌اند به گونه‌ای مشخص و با تأکید بر وضع هر دوره، ویژگی‌های معلم و متعلم را به گونه‌ای متفاوت ارائه دهند. بخش چهارم کتاب در طی ۳ فصل به سه مولفه بنیانی مرتبط با دوره‌های تحصیلی اختصاص یافته است. فصل چهاردهم به نقش برنامه‌های مکمل و فعالیت‌های فوق برنامه، فصل پانزدهم به ویژگی‌های فیزیکی مدرسه مطلوب و فصل پایانی کتاب به آینده ایران با تأکید بر نقش نظام آموزشی اشاره می‌کنند.

نویسندگان ضمن ارج‌گذاری زحمات ارزنده مؤلفان پیشین - که الگوی ما در طرح بسیاری از مباحث بوده‌اند - در این کتاب تلاش نمودند با طرح موضوعات در قالبی نو، درس آموزش و پرورش ابتدایی، راهنمایی و متوسطه را حیاتی دوباره بخشیده و آن را در دسترس همکاران دانشگاهی، دانشجویان، مدیران و معلمان دوره‌های تحصیلی و کلیه علاقه‌مندان نظام آموزشی ایران قرار دهند. ما امیدواریم که اثر حاضر انگیزه لازم را برای سایر مؤلفان آثار تربیتی فراهم سازد تا با تألیفات

جدید، بر غنای علمی این واحد درسی بیفزایند. در پایان با تشکر و قدردانی از نویسندگانی که آثار آنان در تألیف اثر حاضر استفاده شده است، از آقایان دکتر محمدرضا آرانی، دوست و همکار گرامی و عضو هیأت علمی دانشگاه ناگویا، ژاپن، برای مرور اولیه‌ی اثر، آقای دکتر غلامرضا شمس مورکانی، عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی برای ارائه پیشنهادهای ارزنده، آقای دکتر ابوالفضل بختیاری، عضو هیأت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش برای ویراستاری تخصصی، آقای دکتر سعید زهره‌وند، عضو هیأت علمی دانشگاه لرستان برای ویراستاری ادبی و آقای سید محبی مهدی مدیر محترم انتشارات طلوع دانش که فرصت چاپ و انتشار کتاب را فراهم ساخته‌اند، قدردانی می‌نماییم.

عباس معدن‌دار آرانی

rie2000@gmail.com

لیدا کاکیا

lida.kakia@gmail.com